
VIJF IMPRESSIES OVER DE 'MUSSERT-AVOND'.

Op ons verzoek een persoonlijke impressie over de Mussert-avond op papier te zetten hebben vijf van de aanwezigen gereageerd: drie leden van het wetenschappelijke corps, nl. de heren Buist, Taal (beiden ≈ 1925) en Postma (≈ 1941) en twee studenten, Gees van der Plaat en Tjeard Jan Blaauw, resp. kand. gesch. en kand. Nederlands. (Bij het tikken is een fout in de volgorde geslopen.)

EEN FILM OVER MUSSERT.

Het actieve Ubbo Emmiusbestuur heeft zijn leden, donateurs en introducés een goede dienst bewezen door drs R. Schuursma met zijn Mussertfilm naar Groningen te laten komen. Uit de lezing van de heer Schuursma, die aan de vertoning van de film voorafging, bleek wel hoe belangrijk het is dat hij zich naast het geluid ook met het beeld is gaan bezighouden, omdat alle oude films en journalen zonder ingrijpen van buiten af door een soort chemische zelfvernietiging verloren dreigen te gaan. Voor het feit dat er ingegrepen wordt, moet iedere rechtgeaarde historicus waardering hebben, maar na het aanschouwen van deze film vraag ik mij af of de heer Schuursma zijn zo belangrijke conserverende taak niet wat al te snel met een artistiek-culturele "daad" verzaagd heeft.

Een pluspunt van de film is dat de toeschouwer, hoe dan ook, een beeld van Mussert krijgt; een minpunt dat de film in feite uit weinig anders dan summier aaneelkaar geprate brokken filmjournaal bestaat. De accenten in deze film worden dientengevolge niet bepaald door de accenten in het leven van Mussert zelf, maar door de voorhanden hoeveelheid journaalmateriaal. Van de zo belangrijke periode van 1935 - 1940, waarin Mussert met de N.S.B. van facisme naar racisme overzwaait, is in deze film bijvoorbeeld niets terug te vinden. Ik vraag mij af of er voor deze periode geen andere, desnoods statische beelden hadden kunnen worden gebruikt, zoals foto's, dagbladartikelen en spotprenten. Ik neem graag aan dat voor een wat ruimere opzet de middelen hebben ontbroken, maar dan rijst de vraag voor welk publiek deze film eigenlijk is bedoeld. Heeft de heer Schuursma zijn film voor universiteiten, hogescholen en andere geselecteerde elites bedoeld, dan is de kring wel heel erg nauw getrokken, mikt hij daarentegen op het middelbare onderwijs en de kweekscholen, dan schiet hij m.i. in zijn aanpak te kort, vooral door de onvoldoende commentaren.

Ik vraag mij verder af of een film over Mussert "sec" ooit geheel bevredigend kan zijn. De N.S.B. was tenslotte zijn beweging en zonder informatie op dit punt zal Mussert als "leider" niet goed uit de verf komen. De beelden van de landdag in Lunteren, met het machteloze gepraat van de Leider en zijn kauwende, bretel-dragende, naar achteren kuierende volgelingen gaven dit verband wél voor een kort ogenblik en waren daardoor naar mijn smaak de meest indringende van de hele film. Wat zou een inlas hierna van een partijdag in Neurenberg, met zijn cadaverdiscipline en met de

demonische demagogie van Hitler, zonder woorden veelzeggend zijn geweest!

Al schrijvende begint zich bij mij de vraag op te dringen of het geen tijd wordt om na de TV-serie over de bezetting een dergelijke reeks over de N.S.B. op te zetten, alle officiële Haagse angst voor beboterde bollen ten spijt. Op dit punt zijn onze oosterburen ons ver voor. De financiële problemen die de heer Schuursma bij de opzet van deze film in de weg hebben gezeten, zouden bij een TV-serie veel gemakkelijker op te lossen zijn. Ik hoop van harte dat de heer Schuursma te zijner tijd in staat zal zijn om ten aanschouwe van de Nederlandse televisiekijkers een ruim geëncadreerde documentaire over de N.S.B. op de beeldbuis te brengen.

M.G. Buist.

De verbeelding van de beweging

Dat historici over het algemeen nog al nieuwsgierige mensen zijn, zal U ongetwijfeld uit eigen ervaring bekend zijn, en zo werd ook ik gedreven door mijn nieuwsgierigheid, toen ik mij vrijdagavond 1 maart spoedde naar het instituut ten einde de veelomstreden Mussertfilm van Rolf Schuursma te gaan zien. Of ik door deze film nu al gesticht ben weet ik niet, maar mijn nieuwsgierigheid heeft wel vrucht gedragen want als de film al één uitwerking op mij heeft gehad, dan in elk geval deze, dat mijn zelfvertrouwen en mijn vertrouwen in de mensen, waarbij ik ruiterlijk beken dat ik met beiden maar karig bedeed ben, weer eens geschokt werd door de op zich zelf nog al tamme beelden van de film. Want de film, die beoogt de N.S.B. zo objectief mogelijk uit de verf te doen komen en die "sine ira et studio" werd samengesteld uit de officiële N.S.B. films geeft geen beelden van rellen, vechtpartijen of afranselingen om van erger dingen nog maar niet te spreken. Neen, het is de officiële N.S.B. zoals ze zich den volke wilde vertonen op het witte doek van het bioscoopjournaal. Het is één doorlopende parade van officiële manifestaties en demonstraties van de beweging op haar best. En wanneer ik dit besef dan kan ik niet nalaten mezelf te verbazen over het feit, hoe het mogelijk is geweest dat er een aanzienlijk aantal Nederlanders is geweest, dat van de houten¹⁾ dominee Anton Adriaan Mussert het heil heeft verwacht. Men krijgt bijna de indruk dat ons volk na een driehonderdjarige prekentraditie nog steeds niet geleerd had een goede preek van een slechte te onderscheiden, want de toon en de voordracht van Mussert kan men nu niet direct retorische hoogstandjes noemen om over het persoonlijk charisma van de man nog maar te zwijgen. Natuurlijk weet ik, dat ik hier de zaak scheef trek en terecht wijst U er op, dat er ook nog een aantal maatschappelijke en geestelijke factoren in het geding waren, dat er een crisis was, dat de wereld nog niet wist hoe te reageren wanneer de economie uit het spoor was gelopen, dat de vrees voor het communisme de geesten beklemden en dat de onzekerheid des geestes, een vrijheid was en is,

die velen onder ons maar moeilijk aan kunnen. Immers ook nu nog is het het gemakkelijker te denken langs de gevestigde lijnen van orde en gezag, dan koers te zetten op eigen oordeel en zich voortdurend de grenzen van dit oordeel bewust te blijven.

U ziet het, geen oordeel over de kwaliteiten van de film als zodanig kwam mij uit de pen, maar eerder een persoonlijke ontboezeming over de irrationele kanten van de menselijke aard, die je als historicus steeds weer raadselen stelt, want hoeveel objectieve verklaringen er ook voor de N.S.B. kunnen worden aangevoerd, toch blijft tenslotte de beklemmende vraag, hoe was het mogelijk, dat ze zo gek werden als ze werden. En dat te verklaren is geloof ik alleen maar mogelijk door diep in het eigen innerlijk te tasten, waar de agressiviteit en de machtswellust bij de één en de gezagsverheerlijking bij de ander verborgen liggen. Zo is het ook, dat ik in de Mussert-film ook voor een deel met me zelf werd geconfronteerd en zich aan mij de vraag opdrong, zou jij onder die omstandigheden niet net zo hebben gereageerd, blij als je was met deze mogelijkheid je agressie en racune uit te kunnen leven in de beschutting van het anoniem makende uniform, of had je toch nee gezegd? En het is juist deze vraag, waarop ik geen absoluut antwoord durf te geven, ofschoon het nu 23 jaar na de oorlog voor mij geen open vraag meer is.

Al met al hebt U in het bovenstaande meer over mij gehoord dan dat ik U een redelijk verantwoorde beoordeling van het werkstuk van Schuurssma op zich heb gegeven. Ik geloof echter, dat ik daarmee reeds impliciet de vraag naar een oordeel heb beantwoord en wel in die zin dat uit mijn reactie is gebleken, dat althans ik anders op een filmische impressie reageer dan op een boek. Want zou ik te maken hebben gehad met een of ander wetenschappelijk werk, of ook zo maar een boek over de N.S.B. dan zou mijn beoordeling veel wetenschappelijker en veel minder emotioneel geweest zijn. Dan zou ik in één of andere objectieve vorm de pro's en de contra's hebben afgewogen en mij meer genuanceerd hebben uitgesproken. Mijn eigen emotionele ervaring zou ik beter hebben verborgen achter een rookgordijn van woorden. Niet dat ik daarom de film als confrontatie met het verleden zou hebben afgewezen, neen zeker niet, maar wel is mij duidelijk geworden dat de film evenals het toneel, mij directer aanspreekt en daardoor als het ware een louterende werking heeft en dus is van een andere orde dan het boek of het archiefstuk. En het is in dit opzicht dat ik de film als historische bron van grote waarde acht omdat deze mij door de confrontatie met de ander mij ook met me zelf confronteert en door deze kwaliteit een dimensie toevoegt aan mijn beoordeling van gebeurtenissen uit het verleden. Want met name doordat deze film de verbeelding der beweging zeer scherp laat zien, werd door de arrogantie van deze verbeelding de arrogantie van mijn eigen verbeelding aan banden gelegd en naar ik hoop mijn inzicht verdiept.

F. Postma.

- 1). U weet wel onze beide nationale zelfprojecties, houten klaas en de bliken dominee.

De Anton Mussertfilm, ingeleid door de samensteller de heer Schuurma, heeft bij mij turbulente gevoelens opgeroepen. Het is moeilijk een zo met sentiment geladen stuk historie nuchter en objectief te beoordelen, temeer daar film een medium is, dat in het bijzonder de gevoelsdimensie invoert. Juist deze dimensie maakt film zo gevaarlijk, verrijkend, onmisbaar,

De film was sober van samenstelling en bestond uitsluitend uit beelden van Mussert zelf. Allereerst werden wij middenin de crisisjaren geplaatst en zagen "de leider" in Amsterdam tot een grote menigte spreken, waarbij het veelvuldig gebruik van de woorden "kameraden" en het "vaderland" opviel. Zo gaf hij de kleine man, die zijn zelfvertrouwen en eigenwaarde verloren had - en dat was in die jaren niet zo moeilijk - een ideaal, dat droop van vaderlandsliefde en trouw aan de leider. Elke gelegenheid om getuigenis van zijn vaderlandsliefde af te leggen, greep Mussert aan, zoals de herdenking van de slag bij Heiligerlee; in mijn ogen een groteske vertoning. Dat hij in een behoefte voorzag, bleek uit de verkiezingen van 1935.

Hoe moeten wij de Mussert uit die jaren beoordelen? Als een wolf in schaapskleren, een schurk, of als een oprecht vaderlander, die volledig in zijn idealen geloofde?

De Mussert uit de oorlogsjaren werd steeds minder overtuigend en overtuigd, steeds meer een vuige verrader. Verslaafd aan het leiderschap ging hij door met zijn brallend nationalisme ook toen hij moest weten, dat het nooit verwezenlijkt kon worden. De toespraak, die hij bij het vertrek van de Oostlandkompagnie hield, vormde voor mij het toppunt van verdwazing. Maar als je dan zo'n man vlak voor zijn executie nog diezelfde waanzin hoort spreken, dan denk je toch, zou hij er werkelijk in geloofd hebben en moeten wij hem als een tragisch figuur bezien?

Een film als deze zet je aan het denken, hij konfronteert je op indringende wijze met het jongste verleden en laat je zien, dat een autoritair systeem ook in Nederland mogelijk was en misschien zal zijn. Het maakt je kwaad en verdrietig dat idealisme, van welke kleur ook, zo snel ontaardt in onverdraagzaamheid en terreur. De Mussertfilm moet men gezien hebben om een juist begrip van het Nederland uit die tijd te krijgen.

Deze instructiefilm voor historici lijkt mij uitstekend geschikt voor het middelbaar onderwijs en ik hoop dat er meerdere films zullen volgen, immers in deze tijd van kijkcultuur is de film een onmisbaar hulpmiddel om het verleden te doen herleven.

Gees van der Plaats.

FILM OVER MUSSERT.

Het aanschouwen van journaalfilms uit de oorlogsjaren bezorgt mensen van mijn generatie andere gevoelens dan die zich bij de huidige studenten zullen voordoen. Laatstgenoemden zullen vermoedelijk uitsluitend of hoofdzakelijk de belachelijke aspecten van de NSB hebben opgemerkt, zoals de zotte plechtigheid in Heiligerlee en Musserts holle retoriek op zijn "hagespraak" ten overstaan van een ongeorganiseerd voortkauwende menigte. Wij ouderen hebben meer aandacht voor de

minder onschadelijke verschijnselen, zoals de door de straten stampende en brullende WA-optochten, het naar Duits voorbeeld gescandeerde hou-zee-geroep, het uitdagend machtsvertoon met vlaggen en vaandels onder Duitse bescherming, de serviliteit van Mussert tegenover Hitler, "Reichsheini" Himmler, Seyss-Inquart en Rauter. Niet in ons geheugen de niet op de film getoonde straatterror, de razzia's, de mensenjachten waaraan Mussert's volgelingen in allerlei organisaties deel hadden. Al weten wij nu, dat Mussert niet altijd even gelukkig was met de Duitse maatregelen, in het openbaar heeft hij steeds van zijn onbeperkte trouw aan de "Führer aller Germanen" blijk gegeven. Als autoritair hoofd van een autoritaire beweging droeg hij de volle verantwoordelijkheid voor de wandaden van zijn volgelingen. Van Duitse zijde zag men overigens weinig in hem. Seyss-Inquart achtte zijn politieke kwaliteiten nauwelijks gelijk aan die van een gemiddelde Duitse gowleider. Himmler informeerde, vóór hij een onderhoud met Mussert had, sarcastisch of hij enige garantie kon krijgen dat Herr Mussert geestelijk zo ver was als zijn laatste recruit.

Zonder de Duitse inval zou de NSB een kwalijke en irritante, maar vrij onschadelijke partij gebleven zijn, ondanks hun politieke scheldcampagnes. Het mannetje Mussert (zoals wij plachten te zeggen) had in 1937 zijn trekkracht voor de kiezers al verloren. Door de Duitse overveldiging van ons land werd de NSB machtig (zij het aanzienlijk minder machtig dan leider en aanhang hadden gehoopt) en werd een aantal figuren uit deze partij in de gelegenheid gesteld een rol te spelen, die in de meeste gevallen ver boven hun capaciteiten uitging. Mussert's predicaat van "Leider van het Nederlandsche volk", hem door Hitler op 10 december 1942 toegekend, werd ook van Duitse zijde niet serieus genomen, althans niet geëffectueerd; de gehele macht bleef in Duitse handen en Mussert's "Secretarie van Staat" mocht soms wel eens advies uitbrengen.

Op 28 november 1945 werd Mussert ter dood veroordeeld op beschuldiging van: 1. Nederland onder Duitse heerschappij en wel bepaaldelijk onder heerschappij van Hitler te hebben willen brengen (in de vorm van een zgn. Germaanse Statenbond). 2. Een aanslag te hebben voorbereid om de grondwettige regeringsvorm in Nederland te vernietigen of op ongrondwettige wijze te veranderen. 3. Actieve deelneming aan de Duitse oorlogvoering te hebben bevorderd en bewerkstelligd. (zie: Het proces-Mussert, uitg. Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, 1948).

Wie met de ontluisterde Mussert uit het laatste stuk van de film medelijden mocht hebben gekregen, bedenke dat hij door zijn optreden als leider en symbool van een landverraderlijke beweging in oorlogstijd, door dik en dun heulend met de vijand, zonder ooit neiging te hebben vertoond zijn "leiderschap" neer te leggen, medeverantwoordelijk is geweest voor veel ellende in de jaren 1940-'45 aan ons volk aangedaan. Die medeverantwoordelijkheid is in deze film nog eens duidelijk aan de jongere generatie getoond.

G. Taal.

Enige min of meer losse en loze lekekreten over de Mussert-avond.

Laat ik voorop stellen dat ik niet uit pure belangstelling voor het programma naar het Histories Instituut ging. Het was meer een avondje ontsnappen aan de spanning die overspanning dreigde te worden.

Het is dan ook begrijpelijk dat ik volkomen onvoorbereid op m'n stoel ging zitten. Mussert was een naam, behorend bij een leidende figuur van de NSB die na de oorlog was doodgeschoten. Een voorkeur voor het verschijnsel film deed mij met een lichte tegenzin het praatje van de film-meneer afwachten. Misschien lag het mede daaraan dat hetgeen verteld werd mij weinig boeide. In 't begin was dat allemaal stof die iedereen bekend was, later dwarrelden de organisatie-namen, -vormen en moeilijkheden mij als vallende bladeren door het hoofd. Al gauw werd het luisteren horen. Slechts de toelichting bij de film, handelend over de aard daarvan had direkt betrekking op wat na de pauze volgen zou. Dat was voor mij het enige van belang.

Of de film na de geweldige selektie die was toegepast een zo compleet en objektief mogelijk beeld van Anton Mussert gaf valt uiteraard door mij moeilijk te beoordelen. Wel geloof ik dat ook een leek een hoeveelheid feiten kreeg, waarmee hij iets kon dóen. Dat het kommentaar uitsluitend op feitelijkheden was afgestemd en zo weinig mogelijk een interpreterende aard had, is naar mijn mening volkomen juist. Daardoor was tenminste wat het aan de film toegevoegde gedeelte betreft, een zo groot mogelijke objektiviteit gewaarborgd. Dat dit belangrijk is, is volgens mij buiten kijf. Immers slechts op basis van feiten is een zo 'zuiver' mogelijke interpretatie.

De man die Mussert heet kwam naar mijn mening als een niet-eens-zo-vreselijk-onsympatieke meneer uit de beelden tot ons. De toespraak tot zijn bond-genoten, waarmee het geheel begon werd gehouden door een man, die vanuit een eerlijke overtuiging sprak, die werkelijk het beste - naar zijn mening - voor het volk wilde, door een idealist. De woorden 'kameraden' en 'solidariteit' klinken in de oren van sommigen - waaronder ik -, aangenaam. Alleen kleine addertjes onder het gras - de passage over verwilderende zeden en aanverwante zaken - deden enigszins begrijpen dat hier een latere oorlogsmisdadiger aan het woord was (iets dat wij trouwens allemaal al wisten, bedenk dat wel!!).

Het werd in ieder geval heel begrijpelijk, dat tamelijk veel mensen zich tot deze man en de idealen van zijn beweging voelden aangetrokken. Het vervolg liet zien dat Mussert weliswaar zonder-meer met de Duitsers in zee ging, maar bij voortduring toch primair gericht bleef op wat hij als nationaal belang zag. Dit ondanks het(gedwongen) vooropstellen van Duitsland in zijn toespraken. Natuurlijk doet het wrang aan als je allerlei 'klootzakken' het Wilhelmus hoort zingen - zelfs als je volksliederen maar overbodige en soms belachelijke artikelen vindt -. Maar de hoofdfiguur van deze film geloofde wel in wat hij zong.

Eigenlijk vond ik het dan ook een beetje tragies dat zijn illusies omtrent een tamelijk zelfstandig Nederland inderdaad illusies werden, toen Schmidt gestorven was. En een beetje zielig was, dat hij vast wel door had, maar tóch ondanks alles bleef hopen, en dóórgaan met het daadwerkelijk steunen van de bezetter. Misschien zou je zelfs zó ver kunnen gaan, de grootheidswaan, die bleek uit het laten afleggen van de eed-van-trouw op hem zelf -, een gevolg te noemen van het niet kunnen bereiken van zijn ideaal; en dan zijn vasthouden aan Hitler en